

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 13 Sayı: 70 Nisan 2020 & Volume: 13 Issue: 70 April 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2020.4076>

AMASRA'DA YAŞAYAN SON AĐAĐ TORNA USTASI: ALİ RIZA VATANDAŞLAR THE LAST WOOD-TURNING MASTER LIVING IN AMASRA: ALI RIZA VATANDAŞLAR

Cemile KURT*

Öz

Geleneksel Türk el sanatlarının önemli bir bölümünü oluşturan, ana maddesi ağaç olan sanatlar içerisinde ağaç oymacılığı, tarihimize baktığımızda zengin çeşitlilikler sunar. Değişerek gelişen, yani çekicilikten, tornacılığa evrilen bu sanatın icrası eski geleneksel unsurlarla yeninin izlerini barındırarak, ustadan çırağa aktararak günümüze ulaşmıştır. Bartın Amasra'da ağaç tornacılığını icra eden Ali Rıza Vatandaşlar, mesleğini yaklaşık 50 yıldır sürdürmektedir. Geleneksel bilgi ve tecrübesini zamanında çıraklarına aktarmış olsa da çırakları bu mesleği devam ettirmemişlerdir. Ali Rıza Vatandaşlar bu geleneksel mesleğin Amasra merkezdeki son temsilcisidir. Amasra, Çekiciler çarşısında yer alan dükkânında hem mesleğini devam ettirmekte hem de yaptığı ürünleri sergilemektedir. Bu makalede Amasra'da ağaç torna ustası Ali Rıza Vatandaşlar'ın sanatı geleneksel meslek bağlamında değerlendirilmeye çalışılmış ve icra ettiği sanatı henüz yok olmadan incelemek ve belgelemek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ağaç tornacılığı, geleneksel meslek, Bartın, Amasra, Ali Rıza Vatandaşlar.

Abstract

Among the wooden handicrafts, wood carving, which constitutes an important part of traditional Turkish handicrafts, offers rich diversity in terms of our history. The performance of this handicraft, which has evolved from carving to turning, has reached the present day through work-shadowing from the master to the apprentice, with the traces of the old and traditional elements. Ali Rıza Vatandaşlar, who practices wood turning in Amasra district of Bartın, has been practicing this profession for nearly 50 years. Even though he transferred his traditional knowledge and experience to his apprentices in time, his apprentices did not continue practicing this profession. Ali Rıza Vatandaşlar is the last representative of this traditional profession in the centre of Amasra district. He both continues his profession and exhibits the products made by him in his small shop located in the Çekiciler Market in Amasra. In this paper, the art of wood turning master, Ali Rıza Vatandaşlar living in Amasra is tried to be evaluated within the context of traditional profession, and it is aimed to examine and document his art before it becomes extinct.

Keywords: Wood turning, traditional profession, Bartın, Amasra, Ali Rıza Vatandaşlar.

* Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Yüksek Lisans Öğrencisi, cemilekurt4258@gmail.com

Giriş

El sanatları sanayi öncesi toplumlarda tarımdan sonra birçok alandaki ihtiyacı karşılamaya yönelik olduğundan dolayı çok geniş bir alanı kapsamaktadır. El sanatları kullanılan malzemenin cinsine ve bu malzeme işlenirken kullanılan tekniğe göre çeşitlenmektedir. Bu çeşitlilikle birlikte kimi belli gereksinimleri karşılamak üzere alanında uzman olarak toplumsal hayatta yer edinmiş, kimi de kendi iş alanlarını oluşturarak geleneksel hale getirmiştir. “Geleneği belirleyen başlıca unsurlar arasında imalat tekniği, kullanılan malzeme, bu malzemenin geldiği yer ve çeşitlerine göre belirlenmiş kullanım yerleri, mesleğe girenlerin etnik, dinsel ve/veya coğrafi kökeni, mesleğe mekânsal örgütlenme içinde tahsis olunan alan gibi unsurlar yer almaktadır” (URL-1). El sanatları geleneğinde, malzeme ve teknik açısından hususi olarak gelenek haline gelen birkaç iş dalından söz edilebilir. Bunlardan birisi de inceleyeceğimiz ağaç tornacılığıdır. Ahşap işleme, oyma vb. en eski el sanatlarından birisidir. Bu gelenek içerisindeki asıl iş kolu marangozluk olmakla birlikte, kaşıkcılık, dülgelik, künde-kârî işlemeciliği, bastonculuk, beşikçilik, sandıkçılık, sedefçilik, semercilik, oymacılık, kakmacılık ve tornacılık gibi yan kollar da bulunmaktadır. İcra edilen bu el sanatları ustanın elinde bulunduğu şekle göre adlandırılmaktadır. Bir nevi ustanın elindeki malzeme olan ağaç, don değiştirmektedir. Tarih öncesi çağlardan beri ahşap, kullanım devamlılığı gösteren bir malzeme olmuştur. Ağacın işlenerek, oyularak, yontularak, çeşitli kullanım eşyalarına dönüştürülmesine ve şekil almasına ahşap işçiliği denilmektedir.

Tahta oymacılık Türk saraylarında daha ileri gitmiştir. 448’de Atilla’yı ziyaret eden Bizans elçisi Priskos bu konuda geniş bilgi vermektedir. Bütün odaların ve eşyaların ağaçtan yapılmış olduğunu, sarayın her tarafının oyma süsleme ile donatıldığını ve sarayın ağaç sütunları olduğunu yazmaktadır. İnsanoğlunun kullandığı eşyaları süsleme tutkusu, değişen zaman içinde güzeli arama isteği ve çabası, dolap kapaklarından tavanlara, sütun başlıklarından kapı ve pencerelere dek her yüzeyi oyma ve kakma gibi süslemelerle donatmalarına sebep olmuştur (Ersoy, 1993, 2).

Türk sanatının zenginliğine katkıda bulunan önemli bir dal da, Türkün ince estetik ruhunu en iyi biçimde sergileyen ahşap işçiliğidir. Ahşap kelimesinin aslı, Arapça haşeb (ağaç), (kereste)’den gelen ve onun çoğulu olan ahşaptır. Mana olarak da; “Herhangi bir imalâta kullanılmak üzere ağaçtan kesilmiş yapı malzemesi, kereste” anlamına gelir. İnsanoğlunun kovuğunda barındığı, kendisini vahşi hayvanlardan ve tehlikeli dış etkenlerden korumak için ilk barınma mekânı olarak kullandığı ağacı, zamanla günlük hayatta da kullanmaya başlamasıyla mimarlık ve el sanatlarında ahşap işçiliğinin doğması kaçınılmaz olmuştur (Kaya, 2014, 7). Günümüzde ahşap işçiliği yan kollarıyla birlikte var olmaya azalarak da olsa devam etmektedir. Kültür, yaşanan bölgenin çeşitli özelliklerine göre şekillenir ayrıca oranın kimlik, yapı gibi unsurlarını da biçimlendirir. Kültür ile yaşanan coğrafya üzerinde karşılıklı bir etkileşim vardır. Örneğin Karadeniz Bölgesi ormanlarla kaplı olduğu için mimaride ağaç yoğun olarak yer alır. Ağaç kendine özgü yapısıyla, dokusuyla ve sağlamlığıyla eski çağlardan itibaren çeşitli alanlarda kullanılmıştır (Gümüş, 2019, 1649). Batı Karadeniz bölgesinde yer alan Bartın ili ağaca ulaşmada, yetiştirmede ve onu kullanmada önemli bir rol oynamıştır.

Gelenekler zincirinin önemli halklarından biri de el sanatlarıdır. Geleneksel el sanatları kişilerin el becerisine dayanan ve basit araçlarla yapılan, toplumun kültürünü, yaşama biçimini yansıtan, üretimini yapan kişilerin duygu ve düşüncelerinden izler taşıyan üretime yönelik ürünlerdir (Erol Çalışkan; Teke, 2018, 97). El sanatlarının ve geleneksel mesleklerin geçmişten günümüze birçok alanda yer aldığını yahut yaşamaya çalıştığını görmek mümkündür. Türkler Orta Asya’dan bugüne gelenek ve göreneklerini korumaya, yaşamaya ve yaşatmaya çalışmıştır. Bu gelenekte uğraşılan malzemeye yapılan işlemler, motifler, verilen değer, kullanılabilirliği yahut estetik değeri o toplumun aynası niteliğindedir. “Bir milletin dünya görüşünü, felsefesini, inançlarını, kabiliyet ve duygululuğunu aksettiren sanat eseri küçük el sanatlarında topluluğun en derin bedii tutumunu da madde, teknik ve renkte vuzuhla ifade eder. Mimari bir şaheserde dahi bir mimarın fitri üstünlüğünün etkisine karşılık küçük el sanatları geniş halk kütlesinin malıdır. Teknik eğitimle halıyı,

işlemeyi, ağaç oymayı, vs. gibi el sanatlarını herkes öğrenir ve işler, ancak bunu yaparken ruhunun bütün inceliklerini elindeki esere döker" (Kerametli, 1961, 5).

Türk kültürünü geçmişten günümüze taşımada köprü görevi üstlenen el sanatları ürün özelliği olarak somut ürünlerdir. Ancak, bu ürünleri yaratan bireylerin duygu, düşünce, yaşadıkları olayların toplumsal özellikleri motif, renk, biçim vb. verdikleri mesajlara yansıtması yönüyle soyut özellik taşımaktadır. Bu özellikleriyle el sanatları Anadolu'nun her köşesinde yapılarak, kullanılarak kuşaktan kuşağa aktararak devam etmektedir. El sanatları, Türk halkının duygularını, yaşadıklarını, hayat izlerini kolaylıkla aktardığı en önemli araçlardan biridir. Böylece yaşadıkları ve üretildikleri çağa, olaylara tanıklık ederler. Teknolojik ilerleme ve toplumsal değişimlere rağmen bugün Anadolu'nun bazı köy ve kasabalarında insanlar sustuğu zaman renkler, semboller ve motifler konuşmaktadır (Onuk; Akpınarlı, 2004, 4). Ağaç oymacılığı çeşitli değişikliklere uğrayarak günümüze kadar gelmiştir. Geçmişte ağaç işlerinin hammaddesi olan ağaç daha çok ihtiyaçtan kaynaklı ürünleri yapmak için kullanılırken, günümüzde daha çok estetik yönü ağır basmaktadır ve süs, mutfak, oyuncak gibi alanlarda kullanılmaktadır. Bunun en büyük etkenlerinden birinin teknolojinin gelişmesi olduğunu görmekteyiz. Unutulmaya yüz tutmuş mesleklerden olan çekicilik yerini ağaç tornacılığına bırakırken şimdi ağaç tornacılığı yerini bırakacak bir alan bile bulamamaktadır.

1. Ağaç Oyma ve Süsleme Sanatı (Çekicilik)

Bartın'ın önemli el sanatlarından olan ve tarihi 17. yüzyıla dayanan ağaç oymacılığı, bugün Amasra ve köylerinde devam etmektedir. Amasra Çekiciler sokağında ihlamur, şimşir, dişbudak, ceviz, kızcık ve kiraz gibi ağaçlar kullanılarak sini altı ayakları, mobilya aksamaları ve havanlar yapılırdı. Günümüzde ise daha çok, yazılı levha, isimlik, anahtarlık, resimlik, çerez takımları, bardak çeşitleri, kuş figürleri gibi hediyelik eşyalar yapılmaktadır. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, Amasra halkının dağlardan kestikleri Şimşir ve İhlamur ağaçlarından yaptıkları, oyma-işleme ağaç eşyaları satarak geçimlerini sürdürdükleri yazmaktadır (URL-2). Çekicilik, ahşap oyma ve süsleme sanatıdır. Özellikle Amasra ve köylerindeki bölgede yetişen ağaçlardan elverişli olanlarının el tezgâhında oyulması, işlenmesi ile birçok günlük kullanım eşyası ve hediyelik eşya yapılmaktadır. Tarihi 17. yüzyıla dayanan bu sanat, dönemde birçok kişinin mesleği olmuştur. O dönemlerde bu sanat el tezgâhında yapılmasından dolayı çekicilik adını almıştır. Günümüzdeki haline evrilmiş olan ağaç tornacılığı şimdiki adlandırmasıdır.

"El tezgâhu dediğimiz çekicilik sanatı adını buradan alıyor. Torna yok, ceyran yok. Bu parçayı döndürmek lazım, döndürmek için el melekesiynen yapılan bu tezgâhta bak bir elinde takım var ayak çıplak olacak takım üzerine baskı yapacak ki sıçramasın takım. Yani şu sağ el devamlı çalışıyor, sol ellen takımı tutuyorsun. Çekicilik adı buradan geliyor. Çekiciler Sokağı hep bu şekilde çalışırdı burada insanlar. Daha sonra tornalar çıktı, ceyran geldi, bu sefer biz tornacılık sıfatına geçtik. Tarihi Çekiciler Çarşısı da bu el tezgâhından adını alır"(K.Ş.-1). Zanaatkarların yer aldığı Çekiciler Çarşısı, Amasra'nın en çok ziyaret edilen önemli yerlerinden biridir.

Görüldüğü üzere çekicilik geleneği yerini ağaç tornacılığına bırakmıştır. Amasra merkezde Çekiciler Çarşısında bu işi atölyesinde yapan son usta Ali Rıza Vatandaşlardır. Çarşıdaki diğer esnaf çoğunlukla ürünlerini, civar köyde bu işi icra eden son birkaç ustadan yahut Ali Rıza Vatandaşlar'ın atölyesinden temin etmektedir. Ali Rıza Vatandaşlar bu geleneksel mesleğin Amasra merkezdeki son temsilcisidir. "Bir dönemde 80'li yıllarda biz burada aşağı yukarı beş kişi kaldık. Şimdide imalat yapan şu sokakta bir tek ben kaldım. 50-60 tanesinin hepsi kapattı. Tornalarını sattı köylere. İlerde bir köyümüz var oraya gitti burada gelişen gençler o köyden çırak gelmişlerdi. İşte onlar köyde biraz yapıyorlar beş on kişi var orda bu işi devam ettiren onlar biraz böyle fason tabi yatırım amaçlı çalıştıkları için ben biraz işi sanatsal yönüne dönüştürdüm, ben nadide şeyler yapıyorum. Yapılması zor olan şeyler yaparım. Mesela onlar salata tabağı yapamaz. O sanatı öğrenmediler çünkü. Tam basit şekerliktir işte havandır ufak tefek biblo falan böyle bir şeyleri yapıyor seri yapıyorlar havan yapıyorlar mesela havanı benim yaptığım havandan hiçbir alakası yok. Oradan da alıyorum koyuyorum önüme tezgâha hep benim havanıma yapıyor çünkü ben doğal kullanıyorum vernik yok" (K.Ş.-1).

Geçmiş insanlık tarihine kadar dayanan ağaç işleri ve türleri Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde yapılmış ve halen yapılmaktadır. Ağaç oymacılığını ve tornacılığını başka adlandırmalarla çeşitli bölgelerimizde görmek mümkündür. Gaziantep ilinde, Mehmet Ali Diyarbakırlıoğlu'na göre; "Merhum dilbilimci Ömer Asım Aksoy'un, 'Antep Ağzı' adlı üç ciltlik eserinde, kaybolan mesleklerin hemen hemen hepsinin karşılığı var. Bu eserde dilimize Arapça'dan geçen 'harat' sözcüğü 'ağaç tornacısı' olarak tanımlanıyor. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda yaşamış bilginlerinden Antepli mütercim Asım'ın dilimize çevirdiği Arapçadan Türkçeye ünlü 'Kamus Tercümesi'nde 'El-hart' kelimesinin, el ile ağacın dallarından yaprak sıyırmak anlamına geldiği belirtiliyor. El-harat kelimesini de zikrolunan kısır ve tesviye-i (düz duruma getirme, düzleme) ud manasından çıkırcı veya çarh makulesi (takım, çeşit, ulam-aralarında herhangi bakımdan benzerlik bulunan şeylerin tümü) yapan kimse olarak tarif ediyor" (URL-3). Bu işle ilgili bir de deyim olarak kullanılan 'harattan çevirmek' ifadesi Gaziantep bölgesinde kullanılmaktadır. Anlamına bakıldığı zaman belirli ölçülere uygun, kullanıma uygun olan ve yapım anlamlarına gelmektedir. "Harattan çevirmek deyimini Antepliler kız beğenmeyen erkeklere çok söylerler, 'ağam sen de kimseyi beememeyn harattan mı çevirek saaa gızı' derler. Manası yani istediğin özelliklerde imal mi ettirelim bu mümkün değil anlamında kullanılır" (URL-4). Konya bölgesinde ise çıkırcık ile ağaç işlemeyi meslek edinmiş kimselere çıkırcık denilmektedir. Çıkırcık, işlenecek olan tezgâhtaki ağacın ileri geri gitmesine yarayan yay biçiminde olan araca verilen addır. Günümüzde Konya Bedesten Çarşısındaki bir sokakta Çıkırcıklar Sokağı vardır. Bugün ayakkabıcı esnafının bulunduğu bu sokağın başında eskiden çıkırcık esnafı bulunuyordu. Bu sebeple Çıkırcıklar adı ile anılmaktaydı. Şu an Bedesten Çarşısında çıkırcık dediğimiz bugünün adıyla ağaç tornacısı son birkaç tane usta vardır. Onlar da bu mesleğin son temsilcileridir. Unutulmaya yüz tutmuş geleneksel bir meslek olan ağaç tornacılığında, çırak yetiştirmek neredeyse imkânsızdır. Bunun birçok sebebini saymak mümkündür; bu mesleğin ilgi görmemesi, teknolojiye yenik düşmesi, plastik sanayinin gelişmesi, genç neslin dikkatini çekmemesi, yeteneklerini fark etmemiş olması vb.'ni sayabileceğimiz gibi bir de ustalar tarafından çırak almama nedenleri de sayılabilir. Kaynak şahsımız "Çırak olur da ben artık bundan sonra çırak almam. Yasalar biraz sıkıntılı, iş çalışma yasası, iş güvenliği yasası çıktı, yanında bir kişi çalıştırsan bunun sigortasıdır, efendim iş güvenliği için bir hekim tutacan, yok efendim mühendis tutacan bir şeyler bir sürü formaliteler var. Ama kendi başına çalıştın mı sıkıntı yok şimdi eşimle beraber biz burada bu işi böyle götürüyoruz" (K.Ş.-1) demektedir. El oymacılığı, ahşap oymanın başlangıcından günümüze kadar devam eden, ustalık emek yoğun uygulamayı gerektiren bir oyma tekniğidir. Günümüzde el oymacılığı oldukça azalmıştır. Bunun en önemli nedeni, işçilik maliyetlerinin yüksek olması ve kalifiye eleman yetiştirmedeki zorluklardır (Kılıç Karatay, 2018, 146; aktaran Crochet, 1999, 3). Ülkemizin daha birçok bölgesinde ağaç tornacılığı ve ağaç işleri ile uğraşan ustaları görmek mümkündür. Fakat bu çalışmamızı Amasra ile sınırlandırdığımız için verilen örnekleri yeterli buluyor ve bu alanla ilgili detaylı çalışmaların yapılmasını ümit ediyoruz.

2. Ağaç Torna Ustası: Ali Rıza Vatandaşlar

Ali Rıza Vatandaşlar, 1959 yılında Amasra'da doğmuştur. Amasra merkezde ikamet etmektedir. Ortaokul mezunudur ve ağaç torna ustasıdır. Bu mesleği babasından öğrenmiştir, ilkokulda onun yanına çırak olmuştur. Yani 53 senedir bu mesleği icra etmektedir. "Babam ustam. Babamın üç dört tane çırağı vardı. Fakat ben burada çırak yetiştiremedim. Yetiştiremediğim için ben o işte biraz üzgünüm. Yeni nesilde böyle bu sanata pek meyil yok fakat çok iyi bir sanat. Bu sanatın hem maddi yönden katkısı var hem manen, huzuren. Huzur verir ağaç işi ile uğraşmak ama herkes anlayamaz tabi. Şimdi herkes bu devirde hazır nasıl kolay bir şey var hemen onun peşinde, mesela burada bizim elli, altmış tane sanatkârimiz vardı, benim çalıştığım gibi çalışır fakat yaptığı ürünü satarı. Daha sonra da bu yakın zamanda uzak doğu Çin menşeli mallar çıktı ve burada bir de deka işletmesi açıldı kömür işletmesi. Tabi kışın adam işini idare ettiremiyor para lazım dükkânını bıraktı kapattı gitti o TTK'ya girdi. Bir dönemde 80'li yıllarda biz burada aşağı yukarı beş kişi kaldık. Şimdi de imalat yapan şu sokakta bir tek ben kaldım. 50-60 tanesinin hepsi kapattı. Tornalarını sattı köylere. İlerde bir köyümüz var oraya gitti burada gelişen

gençler o köyden çıracak gelmişlerdi. İşte onlar köyde biraz yapıyorlar beş on kişi var orda bu işi devam ettiren onlar biraz böyle fason tabi yatırım amaçlı çalıştıkları için ben biraz işi sanatsal yönüne dönüştürdüm ben nadide şeyler yapıyorum. Yapılması zor olan şeyler yaparım. Mesela onlar salata tabağı yapamaz. O sanatı öğrenmediler çünkü. Tam basit şekerliktir işte havandır ufak tefek biblo falan böyle bir şeyleri yapıyor seri yapıyorlar, havan yapıyorlar mesela havanı benim yaptığım havanla hiçbir alakası yok. Oradan da alıyorum koyuyorum önüme tezgâha hep benim havanıma yapıyor çünkü ben doğal kullanıyorum vernik yok” (K.Ş.-1).

Geleneksel mesleklerde, genellikle usta-çırak ilişkisi vardır. Ustadan çırağa aktarılan meslek incelikleri doğrultusunda yetkinliğe ulaşan çırağa el verme, icazet verme yahut törenle kutlama şeklinde bazı törenler gerçekleştirilmektedir. “Hu bak buna çok iyi değindin. Eskiden bu sanatı üç sene bir ustanın yanında üç sene çalışacan, üç sene sonra seni kalfa çıkaracak, peştamal kuşatacak, dualarlan seni hadi bakalım oğlum sen artık kendi işini kurabilirsin diye bir gelenek vardı ona ben evet öyle bir yetiştim de şeyleri o törenleri de gördüm yapılırken burada caddede fakat artık öyle bir şeyler artık yok onlar artık kayboldu. O işler artık kayboldu yani şeye kaldı” (K.Ş.-1).

Ağaç işleri ve tornacılığında malzemeyi işlemek için belirli ağaçlar tercih edilmektedir. Böylece kullanılan malzemenin hammaddesi belirlenir. Burada belirleyici koşul bulunulan coğrafya, iklim ve ağaç verimi etkilidir. Malzemeyi nerden ve nasıl temin ettikleri hususu önemli bir noktadır. “Valla şu anda ben malzemeyi kendi bahçelerimden temin ediyorum. Kendi arazimin üzerinde vakti gelmiş geçmiş yani lüzumsuz ağaçları kesiyorum onlarla idare ediyorum, daha evvel orman işletmesinden temin ediyordum. O zaman birkaç işçi çalışıyordu şimdi tek başıma olduğum için bahçedeki ağaçlara falan mukayyet gelmiyor yani. Ben genelde meyve ağaçları, ceviz ağacı, kiraz ağacı, akasya, kayın, şimşir bulamıyoruz. Kayacak yöresel böyle genelde yöresel ağaçları kullanıyoruz” (K.Ş.-1).

Ağaç işleri ve tornacılığında malzemenin hammaddesi bulunurken bazen kişi kendi üretimini yapabilirken bazen de o coğrafyada bulunan ağaçlar tercih edilmektedir. Zamanla bu malzemeyi bulmanın zorlukları olabilmektedir. Türü azalmakta olan bir ağaç, artık yapımda kullanımı tercih edilmeyen bir ağaç yahut tahsisi uzun zaman alan (şimşir gibi) ağaç türleri bu zorlukları oluşturabilir. “Yok, ben dikmişim zamanında bundan otuz sene evvel onları burada kendi kendine büyüyorlar kendisi de gelişiyor mesela akasya diktim şimdi her taraf akasya ağacı oldu çok arsız bir ağaç. İşte vakti gelenleri sırası gelenleri oradan kesiyorum. İşte şimşir sıkıntılı oldu biraz kesimi tahsisi yok, onun için onu pek ellemek istemiyoruz. Ardiç ağacı mesela çok hoştu, o da orman idaresinden temin edilebilir. Yaşım da doldu fazla üzerine gitmiyorum” (K.Ş.-1).

Elde edilen hammadde işlenmeden önce bazı işlemlerden geçmektedir. Mevsim, hasat zamanı ve ağacın cinsi gibi unsurlar bu durumda belirleyici olmaktadır. “Önce bir ağacın kesim zamanı var kesim zamanı zamanında kesmezsen bu ağaç kurt vurur çabuk çürür. Mesela mevsimine göre ıhlamur ağacını çiçek zamanı kesersen mesela kayacak ağacını sular çekildiği zaman yani yapraklar döküldüğü zaman kasım bu ayın sonuna doğru artık kesilir. Ocak ayında falan kesersen o biraz sıkıntılı olur renk değiştirir çabuk çürür çatlar bir de ay eskisi ay yenisinde kestiğin zaman gene aynı hadiseler yaşanır dolunaydan düştükten sonra kesmek lazım o mesafede işte ağacın yaşama şansı öyle. Hu o şöyle bir şey var mesela ağacı kestik hemen işleme şansın yok ağaç böyle üç beş altı ay böyle kendi gölge bir yerde duracak yağmur altında olmayacak kesimi yapıyor kesimden sonra bir işlem gördükten sonra gene bir bekleme süresi var mesela bir salata tabağını o şekilde çalışılıyor. Hemen yap bu sefer olmuyor bir bekletme süresi var. Kendi haline burada devamlı yapıyor, içindeki rutubeti suyu gidiyor, ondan sonra işte bir daha bağıyoruz tornaya, o şekilde devam ediyor ama fırınlama yöntemi bizde yok o büyük kalas veya mobilyada o fırınlı ağaçları kullanabilirler, biz genelde küçük çalıştığımız küçük çaplı biblo işi yaptığımız için bize fırınlama işi gerek kalmıyor” (K.Ş.-1).

Ağacın ürüne dönüşmeden önce suda beklemesi, ısıya tabi tutulması gibi işlemlerin uygulanması da olabilir. Ağaç ürünlerinde bu durumu sıkça görmek mümkündür. Bununla birlikte yaş ve kuru ağacın avantajları ürünü şekillendirmede etkili olmaktadır. “O bizde yok. O da yapılabilir ama biz ona gerek görmüyoruz, mesela kestane ağacını suda bırakırsan üzerinde bir acı su vardır o acı suyun çıkması gerekir, mesela kayık yapanlar öyle yaparlar. Kestane ağacını kayıkta kullanırlar genelde. Derede orda mesel tahtayı biçerler bırakırlar veya yağmur altında böyle bekletirler, o şekilde onun acı suyu çıkması gerekir yoksa renk yapar. Ya kullanım açısından imalat yapısından herhangi bir sıkıntı çıkmaz, yaşı

yaptığım zaman zevk vermiyor, çatlama yapar şekil bozukluğu yapar, yaş ağacın biraz kendini kurutması, kuruması gerekir" (K.Ş.-1).

Yapım aşamasında çeşitli işlemlere tabi tutulan ağaç birçok evreden geçerek son haline getirilmeye çalışılmaktadır. "Yapım aşamasında mesela ağacı huşeridid dediğimiz kesici aletle biçiyoruz, kesiyoruz, hazırlıyoruz, tornaya geçiyoruz, ilk önce bir kabasını atıyorum üzerindeki fazlalıklarına, üzerine ince bir şekil veriyorum, içini hafif oyuyorum ve kurutmaya bırakıyorum bir hafta on gün öyle kendi haline, sonra suyunu çektikten sonra bir daha aynı işlemleri baştan yapıyorum son şeklini veriyoruz oluyor işte" (K.Ş.-1).

Ürünün ilk şekli oluştuktan sonra bazı işlemlerden geçiyor, bunlardan biri de cilalama işlemidir. "Şimdi efendim mesela bir salata tabağını yapmamızı ele alalım, ben genelde öyle yani meyve kullanım amaçlı malzemeler üretiyorum, üzerinde mesela herhangi petrol ihtiva eden bir madde sürmüyorum, zeytinyağı sürüyorum üzerine, gomalak dediğimiz bir madde var, eskiden eski tabirle cila bu petrolle ilgisi yok, cila Hindistan'da hani bir reçine hani onu anlayan bilir reçineyi işportanın içine atıyoruz eriyik hale geliyor, bir kayganımsı hal yapıyor. Tornada dönerken onu sürüyoruz, üzerinde bir kayganlık zemin oluşturuyor" (K.Ş.-1).

Farklı tipte eşyalar için çeşitli ağaçlar kullanılmaktadır. Ürünün kullanımına, yerine ve verimine göre her ürünün hammaddesi değişiklik göstermektedir. Örneğin, şimşir ağacı sert ve sağlam olduğundan kaşık, tokmak, havan, tarak, süs eşyaları gibi bazı ev eşyaları yapımında kullanılmaktadır. "Hu şimdi bizim genelde mesela ben şu an zeytin ağacından havan yapıyorum şimşir bulabilirsem akasyadan feokalade oluyor mesela bir liman feneri yapacaksak onu da ihlamur ağacından yapmamız gerekiyor. Merdane yapacaksak kayın ağacından yapmamız gerekiyor yani bunların hep kullanılacak yerleri ayrı ayrıdır" (K.Ş.-1).

Hammaddeyi işlerken kullanılan farklı aletler mevcuttur. Oyma ve süsleme sırasında kullanılan aletler değişiklik göstermektedir. "Bizim mesela iskarpile diyorlar mesela biz ona gerdengez deriz arda dediğimiz o bir de lifti de kesici var oymak için matkap var tornayla oluyor tabi bu işler torna dönüyor arkasında biz alet takılı tutuyoruz onu koymak için bir de eğri dediğimiz ucu eğri bir demir var mesela içine bir havanı oymak için kendi yöntemlerimizle yapmış olduğumuz aletlerimiz var onları da resimlersin" (K.Ş.-1).

Hammaddeye istenilen şekil verildikten sonra geçtiği aşamalar devam etmektedir. Şekil alan ağaç burada da ustanın elinde son halini almaktadır. "Şimdi boyama işi yapan arkadaşlar var. Ben genelde doğal çalışıyorum üzerine mesela biz eskiden çok amedin boya kullanırdık. Boyayı da ben pek tasvip etmiyorum, pek boyalı işler yapmıyorum. Yapan arkadaşlarımız var. Mesela asetli kalemle üzerine Amasra hatırası falan yazıyorlar, çiçekler falan yapıyorlar. Ben o işlemi yakma makinesiyle yapıyorum yakarak" (K.Ş.-1).

Üretim sürecinde bazı ürünler fazla uğraş isterken bazı ürünler daha kısa sürede yapılmaktadır. En fazla uğraş isteyen malzemenin yapımı uzun yıllar alabiliyor. "Hepsinin bir ayrı, mesela bir kuksa bardak yapıyorum aşağı yukarı üç senedir bu bardak içini oyduktan sonra tornada geri kalan elde günde mesela altı yedi tane yapabiliyor o kuksa bardaktan. Bir salata tabağına geçsek ilk direktten başlasak bir tanesi bir saat sürer yani bir tane biz onu ilk önce bir fason çalışıyoruz, kurutmaya bırakıyoruz ondan sonra tabi günde kaç saat çıkaracağımız belli olmuyor" (K.Ş.-1).

Ağaç tornacılığı mesleğinde teknolojinin de gelişmesiyle gerileme olmuştur. Ülkemizde ağaç torna ustaları bu işi yapmakta olan son temsilcilerdir diyebiliriz. "Bu sanatta gerileme oldu, halinden hepsi belli şimdi elektronik sisteme bu CNS makineleri veyahut da işte bu kopyalama makineleri falan çıktı bazı arkadaşlar kontra plak gibi malzemeler üzerinden seri imalatta hani makinenin yaptığı şeylerden üretiyorlar, onlar o şekilde ilerleme kaydetmiş. Fakat bizim yapacağımız el işleri onlar o makinelerde olmuyor. El işine benzemiyor. Biraz gerileme var yani sanatta" (K.Ş.-1).

Bu sanatı canlandırmak için bazı şehirlerdeki belediyeler çeşitli faaliyetler yürütse de ne yazık ki kalıcı olmamıştır. "Çok da uğraşıldı. Mesela kaymakam bey çok uğraştı. Bir tane çırak bulamadık hani seminer verecez veyahut onları sigortalı yapalım dedi, evlerine katkıda bulunalım, yardım edelim, para yardımı yapalım, bir yer açalım halk eğitim olarak başaramadılar olmadı ben de gönüllü ustalık yapacaktım, bunlara gösterecektim birisi gene ben işimi gücümü hiç bırakmadım. Bırakırım yapıveririm" (K.Ş.-1).

UNESCO'nun 1989 tarihli 'Popüler ve Geleneksel Kültürün Korunması Tavsiye Kararı' doğrultusunda ulusal ölçekte yürütülen koruma programları kapsamında Kore Cumhuriyeti'nin (Güney Kore) kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasında usta insanın önemine dikkat çeken yaklaşımı, Yaşayan İnsan Hazinesi Sisteminin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Oğuz, 2013, 40). Yönerge'nin Sürdürülebilir Koruma Önlemleri başlıklı 3. bölümünün 1. alt başlığı 'Aktarma' adını taşımakta olup burada sözleşmenin 14. maddesindeki eğitim konusuna gönderme yapılarak 'usta-çırak ilişkisi' ve Yaşayan İnsan Hazinesinin genç ve gelecek kuşaklara sanatlarını aktarmasının kültürün korunmasındaki önemi üzerinde durulmaktadır (Oğuz, 2013, 42).

Yapılan ürünler bir süre sonra satışa çıkmak için çeşitli yerlerde sergilenmektedir. Ayrıca pazarlanarak kendisine bir alan bulmuştur. Daha çok satmak amacıyla bu iş yapılırken bu işi hobi edinmiş kimseler de bulunmaktadır. *"Ben eskiden bu işin toptancılığına da yapıyordum. Arabistan'a bile mal gönderdim. Fakat şu anda dükkânımın dışına arabama bir şey koyup da bir yere gitmek mümkün değil. Sadece dükkânda yetiniyorum, o da bana yetiyor. İşimi de görüyor. Ben onu satmak için yapıyorum. Şimdiye kadar yaptıklarımı bütün her şeyimi bu sanatla yaptım. Bu sanatla her şeyimi yaptım, çok da mutluyum, huzurluyum, ilkokuldan beri bu sanatı babamın yanında öğrendim. Ortaokuldan sonra okumayacam ben bu işi yapacam dedim ve okumadan işe başladım. Bir askerliğimde ayrıldım ama geri kalan bütün günüm şu gördüğün dükkânda"* (K.Ş.-1).

Ağaç oymacılığı ve tornacılığında çalışmakta olan insanlar (kadın, erkek, çocuk) bu işin her alanında aktif olarak yer alabilmektedir. *"Ya kadının yapacağı işler de var bizim sanatta, erkeğin yapacağı işler de var. Ama kadınların da yapacağı bizim bir sürü hediyelik eşya üzerinden imalat sektöründe yani var kadın"* (K.Ş.-1).

Bu işle ilgili inanış, efsane, türkü, vb. anlatıların olması muhtemeldir. Yahut bir deyim olarak da karşımıza çıkabilir. *"Talaşına bereket"* sözü bu duruma verilebilecek örnekler arasındadır. *"Var. Talaş hikâyesi derken, o eskiden Hızır aleyhisselam marangoza gelmiş, bir ağacın dibinde dinlenirken orda zembil vardı eskiden bu da Amasra'nın öz bir işi hasır, mısır soyumundan hasır yapılır çeşitli sepetler, zembiller yapılırdı, o da bitti o da kapandı burada. Zembilinde ne var der ustaya usta da tabi var altında para almış harçlığını koymuş içine işten geliyor e talaş da koymuş üzerine biraz e talaş var demiş. Hızır aleyhisselam demiş ona talaşına bereket demiş. Bizim talaşımız boldur. Mesela metal işi yapan bir ton ağırdır işi bizim talaşımıza bereket"* (K.Ş.-1).

Sonuç

El sanatları, insanın duygu ve düşüncelerini aktarmada başvurduğu sanat değeri taşıyan bir el işi olma özelliğine sahiptir. İnsanın içinde bulunduğu kültür, sanata bakışını da etkilemektedir. Zamanla gelişerek değişim gösteren bu alanda doğal olarak farklılıklar ortaya çıkmış ve el sanatları dalları oluşmuştur. Ağaç oymacılığı da yaşanan ekonomik, sosyal ve kültürel değişimlerin olmasına rağmen özelliklerini kaybetmeden günümüze kadar ulaşabilen önemli el sanatları dallarından biridir. Bu geleneğin içerisinde Ali Rıza Vatandaşlar'ı farklı kılan ise üretiminde, tasarımında, sergilenmesinde, pazarlanmasında kısaca her aşamasında kendine has yaklaşarak yeni bir anlayışla oluşturduğu özgün bir sanat icra etmesidir. Ağaç Oymacılığı konusunda bu işin ustalarının çırak alması ve bu sorumluluğun altından kalkabilmesi oldukça zor görülmektedir. Bundan dolayı Ağaç Oymacılığı sanatının icrası konusunda bölge halkına halk eğitim merkezleri tarafından mesleki eğitimler verilmelidir. Orman Fakültesine veya Güzel Sanatlar Fakültesine sahip üniversitelerin bu konuda duyarlı olması, ilgili bölümlere bu sanatı en azından seçmeli ders olarak koyarak öğrencilere imkân sunması oldukça fayda sağlayabilir. Böylece toplumun sanat anlayışında bakış açısı kazandırılacak ve bu eğitimlerin de önemi vurgulanmış olacaktır. Bu alanda bilinçlenerek geleneğin, gelecek nesillere aktarılması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Akpınarlı, Feriha; Onuk, Taciser (2004). Somut Olmayan Kültürel Mirasımızdan El Sanatları. *Bilge Dergisi*, C. 11, S. 43.
Duymaz, A. Ş. ve Aydoğdu, G. (2008). Geleneksel Türk El Sanatı Âlem'in Son Ustalarından: Sandıklılı Hacı Süleyman Sallı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 18, s. 247-256.

- Erol Çalışkan, Şerife Seher; Teke, Tuğba (2018). Geçmişten Günümüze Devrek'te Bastonculuk Geleneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, C. 11, S. 56, s. 95-100.
- Ersoy, Ayla (1993). *15. Yüzyıl Osmanlı Ağaç İşçiliği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Gümüş, İbrahim (2019). Yaşayan İnsan Hazinesi Bağlamında Bartın'da Maket Ustası Ahmet Güldür. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 8/3, s. 1648-1665.
- Kaya, Sedat (2014). *Geleneksel Türk Sanatları Ana Sanat Dalı Düzce İli Kaynaşlı İlçesi Ahşap El Sanatları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Isparta.
- Kerametli, Can (1961). Osmanlı Devri Ağaç İşleri, Tahta Oyma, Sedef, Bağ ve Fildişi Kakmalar. *Türk Etnografya Dergisi*, S. 15.
- Kılıç Karatay, Semra (2018). Aksaray Ahşap İşçiliği ve Oyma Sanatı. *Journal Of Awareness*, C. 3, S. Özel.
- Oğuz, M. Öcal (2013). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Öter, Zafer (2010). Türk El Sanatlarının Kültür Turizmi Bağlamında Değerlendirilmesi. *Milli Folklor*, S. 22: 86, s. 174-185.

Sözlü Kaynaklar

K.Ş.-1: Ali Rıza Vatandaşlar, 25 Kasım 2019 tarihinde Amasra Merkez'de atölyesinde yapılan görüşme.

Elektronik Kaynaklar

URL-1: <https://www.kulturportali.gov.tr/portal/el-sanatlari-gelenegi-1#> 26.12.2019

URL-2: <https://bartin.ktb.gov.tr/TR-68993/el-sanatlari.html> 25.12.2019

URL-3: <http://xn--diyarbakrlolu-62b0yc.com/agac-tornaciligi-haratlik/> 24.12.2019

URL-4: <https://eskiliufaksozluk.com/harat.html> 28.12.2019

EKLER

Fotoğraf 1: Ali Rıza Vatandaşlar ağaç torna atölyesinde

Fotoğraf 2: Ali Rıza Vatandaşlar'ın babası ve çırağı çekicilik sanatını aslına uygun icra ederken (Fotoğraf 1959 yılında çekilmiş)

Fotoğraf 3: Ali Rıza Vatandaşlar'ın atölyesinin girişi ve ürünlerinin sergisi

Fotoğraf 4: Bartın Kent Müzesi'nde çekicilik mesleğinin gösterimi

Fotoğraf 5: Ali Rıza Vatandaşlar'ın yapmış olduğu ürünler

Fotoğraf 6: Ali Rıza Vatandaşlar'ın yapmış olduğu ürünler